

UOT 76

LƏMAN MƏMMƏDOVA*

ƏZİM ƏZİMZADƏNİN KARİKATURALARININ İDEYA-BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Əzim Əzimzadə Azərbaycan təsviri sənətində tənqidi realizmin və realist qrafika sənətinin banisidir. Rəssam satirik qrafika, illüstrasiya, siyasi plakat, tarixi və məişət janrlarında, həmçinin teatr-dekorasiya sənəti sahəsində fəaliyyət göstərmişdir. Əzim Əzimzadə 1906-cı ildən “Molla Nəsrəddin” jurnalında satirik rəsmləri və karikaturaları ilə çıxış etmişdir. “Zənbur”, “Tuti”, “Kəlniyyət”, “Baraban”, “Məzəli”, “Babayi-Əmir” və s. satirik jurnallar üçün karikaturalar çəkmişdir. Onun təsvir üslubunda xalq yaradıcılığına xas olan yığcamlıq, obrazlılıq, səlislik kimi cəhətlər üstündür.

Açar sözlər: *Əzim Əzimzadə, rəssam, karikatura, illüstrasiya, plakat, yumoristik rəsmlər, məişət janrı, qrafika, tənqidi realizm, “Molla Nəsrəddin”.*

Əzim Əzimzadə rəssamlıq sənətinə, demək olar ki, məşhur “Molla Nəsrəddin” jurnalında öz əsərlərini dərc etməklə başlayıb. 1906-cı ildən “Molla Nəsrəddin”, “Zənbur”, “Tuti”, “Kəlniyyət” və s. jurnalların səhifələrində satirik rəsmlərini, karikaturalarını nəşr etməklə Azərbaycan satirik qrafikasının əsasını qoymuşdur. Azərbaycanda nəşr olunan jurnallarda çap edilən ədəbi-publisistik materiallarda olduğu kimi, satira şəkillərdə də hiss olunurdu. “Zənbur”, “Kəlniyyət”, “Məzəli”, “Baraban”, “Bəhlul” və s. həm tərtibat prinsipinə, həm də mətnlərin və rəsmlərin səhifələrdə yerləşdirilməsinə görə “Molla Nəsrəddin”ə yaxın olmuşdur (bu jurnallarda da əksər hallarda, birinci və axıncı səhifələrdə rəngli şəkillər çap edildi). Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda müharibə mövzularında (1941-1945-ci illər) siyasi plakatlar və karikaturalar çəkən tək-cə Əzim Əzimzadə deyildi. Vaxtı ilə Əzim Əzimzadə satirasından dərs almış Qəzənfər Xəlqov, İsmayıl Axundov, Əmir Hacıyev, Sadıq Şərifzadə və digər rəssamlar təsviri sənətin bu janrında çoxlu əsərlər yaratmışdılar. Bu janrdə işləyən rəssamlar Əzim Əzimzadənin sənəti üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətləri – Əzim Əzimzadə sənətinin realizmini, xəlqiliyini öz yaradıcılıqlarına aşıyırdılar.

Görkəmli rəssamın əsərləri yaşadığı cəmiyyətin güzgüsü idi. Onun əsərlərinin əsas mövzusu sosial təzadlar, adətlər və xalqın məişəti təşkil edirdi. Cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin mənfi ünsürləri – xəsis tacirlər, fırlıdaqçı din xadimləri və s. rəssamın satirik fırçasının hədəfində olurdular. Əzim Əzimzadə, bir qayda olaraq təsvir etdiyi səhnələrdə surətləri müxtəlif görkəmlərdə, hətta müxtəlif ifadələrdə verirdi. Rəssam yaşadığı mühitdə baş verən hadisələrə, ictimai həyatın işlərinə qabaqcıl mövqedən nəzər salırdı. Əzim Əzimzadə şahid olduğu hər bir hadisəyə, insanların taleyinə doğma xalqın gözü ilə baxırdı. Məhz buna görə də Əzim Əzimzadənin minlərlə rəsm və karikaturalarında doğma xalqın yumor hissi öz ifadəsini tapırdı. Rəssam xalq yaradıcılığından (nağıllardan, atalar sözlərindən, zərbül-məsəllərdən və s.) gəlmə yumor, kinayə və mübaligəyə tez-tez müraciət edirdi. Əzim Əzimzadənin satirik əsərləri məhz aktual mövzusu və əsərin bədii məziyyətləri ilə ölçülür. Bir qayda olaraq, rəssam mövzunun diqtə etdiyi süjeti müxtəlif ifadə vasitələrinin – kompozisiyanın, dinamik hərəkətlərin, xətlərin, ştrixlərin, rənglərin köməyi ilə açıb göstərirdi. Əzim Əzimzadənin karikaturalarının ideya-bədii xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, onları əksər hallarda, ilk baxışdan başa düşülür. Rəssam karikatura formasına ona görə ciddi yanaşırdı ki, karikaturada tənqid obyektinə haqqında, mənfiliklər və çatışmamazlıqlar haqqında təsəvvür oymaq daha asan olurdu, hadisələr və situasiyalar konkretləşdirilir, faktlar

məntiqi anlayışlar dilindən – gözlə görünən surətlər dilinə tərcümə edilirdi.

Əzim Əzimzadənin yaradıcılıq irsində satirik karikaturalar əksəriyyət təşkil edir. “Molla Nəsrəddin”, “Kəlbiyyət”, “Zənbur”, “Məzəli”, “Əqrəb” jurnallarında və digər mətbuatda çap olunmuş minlərlə karikaturalarında Əzim Əzimzadə ictimai mənə daşıyan mövzulara müraciət edirdi [1]. O, satirik karikaturalarda bir tərəfdən yaşadığı cəmiyyətin çatışmamazlıqlarını tənqid atəşinə tuturdusa, digər tərəfdən ayrı-ayrı şəxslərin qanunsuz, səhv hərəkətlərini pisləyir, onları pis əməllərinə görə mühakimə edirdi. Sadə insanların məişətindəki keçmişdən qalan qalıqları, cəhaləti qınayaraq, rəssam əksər hallarda yumor formasına müraciət edirdi. Əzim Əzimzadə xalqın milli sənət ənənələrini böyük diqqətlə öyrənirdi. Ona, xüsusi ilə xalq sənətkarlarının yaratdıqları dekorativ təsvirlər qüvvətli təsir göstərirdi. O, Azərbaycan şəhərlərini gəzir və gördüklərini çəkirdi [2].

Əzim Əzimzadə yumor səciyyəli karikaturalarda hadisələri, süjetləri çox zaman iki və ya daha artıq kompozisiya vasitəsi ilə açırdı. Bu tipli rəsmlər, karikaturalar vasitəsi ilə hadisələrin, süjetlərin psixoloji vəziyyətlərini, onların hərəkətlərini oxuculara çatdırırdı.

Ə.Əzimzadə. “Yoxsulların toyu”

Ə.Əzimzadə. “Xoruz döyüşü”

Əzim Əzimzadə ümumiyyətlə karikatura sənətinin spesifik qanunlarını, bu janrın metaforik imkanlarını peşəkarcasına mənimsəmişdi. Karikaturanın özünəməxsus obrazlar sisteminə malik idi və o, jurnal karikaturalarında bu sistemə, bu obrazlara tez-tez müraciət edirdi [3]. Təsadüfi deyildir ki, rəssam satirik təsvirlərində bilərəkdən zahiri dəqiqliyi pozurdu, fiqurların anatomik quruluşunu, mütənəsibliyini dəyişdirirdi. Əlbəttə, o, bu karikatura sisteminə, əlamətlərinə və şərtlilərinə yol verərkən rəsmi məzmununu əsas götürürdü. Bəzən də jurnal karikaturalarında Əzim Əzimzadə metaforik ifadələrə real görkəm verir və beləliklə də, gülüş obyektlərini qeyri-adi təsvirlər və ya səhnələr şəklində canlandırır. Rəssam baxıb çəkdiyi şəkillərdə zəngin bədii təxəllüyünü işə salırdı və yaxud da ancaq “gördüyünü götürürdü”. Əzim Əzimzadə tipləri, surətləri çəkərkən onlarca tipi xəyalında canlandırır, onlardan birini, yaxud bir neçəsini seçirdi.

Ə.Əzimzadə. "Varlı evində Ramazan süfrəsi"

Ə.Əzimzadə. "Kasıb evində Ramazan süfrəsi"

Əzim Əzimzadənin karikaturalarında tənqid obyektı, hadisələr və surətlər əksər hallarda konkret şəraitdə təsvir edilirdi (interyer, yaxud yumoristik fonda). O, bu və ya başqa bir yerə, yaxud predmetlərə işarə edən təsvirləri əksər hallarda real səpkidə həll edir, bəzi hallarda isə qeyri-real şəkllə salırdı (məsələn, "Qız ağacı, qoz ağacı" rəsmi). Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Əzim Əzimzadə karikaturalarını başa düşülən lakonik təsvir dilində yaradırdı. Rəssam öz satirik təsvirlərində ancaq xəyalda təsəvvür ediləbilən, mücərrəd forma vasitələrinə, abstrakt simvollara müraciət etmədən tənqidi məzmunları, süjetləri sadə və aydın təsvir formalarının köməyi ilə yaradırdı. Əzim Əzimzadə bu janrda yüzlərcə satirik rəsmləri, karikaturaları, tematik kompozisiyaları yaratmışdır.

Əzim Əzimzadənin irsində şarjlar da az deyildir. Görkəmli rəssamın mədəniyyət xadimlərinə həsr edilmiş şarjları vardır. O, öz şarjlarında konkret şəxslərin xarakterik cizgilərini komik situasiyada vermişdir. Qeyd edək ki, Əzim Əzimzadə satirik rəsmlərdə, karikatura və şarjlarda, demək olar ki, həmişə zəngin bədii fantaziyasından məharətlə istifadə edirdi. Onun sənəti professionalizmi ilə fərqlənir. Qeyd etməliyik ki, Əzim Əzimzadə fenomenal yaddaşa malik idi: müşahidə etdiklərini uzun müddət yadda saxlaya bilirdi. O, nəinki hadisələri, yaxud surətləri zahiri görkəmini yadda saxlaya bilirdi, rəssam, eyni zamanda uzun müddətdən sonra onların portretlərini çəkirdi.

Əzim Əzimzadənin siyasi karikaturaları satira mahiyyəti daşıyırdı. O, 40 illik rəssamlıq fəaliyyəti nəticəsində son dərəcə zəngin bir satira irsi qoyub getmişdir. Rəssamın satira qalereyasına satiranın spesifik üsulları – qrotesk, parodiya, alleqoriya, simvol və s. – vasitələri ilə yaradılmış yüzlərcə mənfi tipi, satirik obraz daxildir. Əzim Əzimzadə karikaturalarında tez-tez qrotesk formasına müraciət edirdi. Belə ki, o, surətləri fantastik təsvir dərəcəsinə qaldırırdı.

Əzim Əzimzadənin Azərbaycan Dövlət İncəsənət muzeyinin fondunda 50-dən çox karikaturası milli satirik qrafika sənətimizin gözəl nümunələridir [4]. Azərbaycan Dövlət İncəsənət muzeyində saxlanan "Berlin muzeyi" karikaturası Əzim Əzimzadənin son əsəridir. Akvarel texnikasında işlənmiş bu karikaturada son dərəcə güclü mübaliğə tərzində çəkilmiş rəsm tənqid qüvvəsinə malikdir.

Beləliklə, rəssamlığın yeni-yeni növlərini və janrlarını yaratmış görkəmli rəssam Əzim Əzimzadə bir sənətkar novator olmuşdur. Əzim Əzimzadə milli təsviri sənətimizə qiymətli karikaturalar, satirik rəsmlər, kompozisiyalar vermişdir. Əzim Əzimzadə yalnız satirik qrafikanın deyil, həm də illüstrasiyanın, plakat sənətinin, teatr rəssamlığının peşəkar sənətkarı olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Nəcəfov M. Əzim Əzimzadə. Işıq, Bakı, 1980, səh. 67
- 2.Nəcəfov M. Rəssam və zaman. Işıq, Bakı, 1977, səh. 207
- 3.Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. IV cild, Bakı, 1980, səh. 592
- 4.Üzeyir Hacıbəyli Ensiklopediyası. Şərq-Qərb, Bakı, 2008, səh. 240

**Naxçıvan Dövlət Universiteti*
E-mail: lemanmamadovaa@mail.ru

Leman Mamedova

IDEA AND ARTISTIC FEATURES OF AZİM AZİMZADE'S CARICATURES

The article talks about the outstanding artist and graphic artist Azim Azimzade. Azim Azimzade was the founder of Azerbaijan satirical graphics. The caricatures occupy the main place in the creative heritage of Azim Azimzade. The development of this genre in Azerbaijan is closely related to the magazine "Molla Nasraddin". "Molla Nasraddin" was the first satirical magazine in the East. Azim Azimzade was the main artist of the magazine "Molla Nasraddin". It was his work that determined the artistic appearance of "Molla Nasraddin", which his drawings and caricatures occupied the main place. The article also analyzes the ideological and figurative features of Azim Azimzade's caricatures. Clear, expressive, sharp caricatures of the great graphic artist were directed against social injustice and oppression of workers. The artist was most interested in the image of a person, his psychological characteristics. He brilliantly conveyed the characters of his characters, their experiences and needs. The artist has always protested against the worst qualities: ignorance, arrogance, anger, envy, selfishness, hypocrisy, greed, etc.

***Keywords:** Azim Azimzade, artist, caricature, illustration, poster, humorous drawings, everyday genre, graphic arts, critical realism, "Molla Nasraddin".*

Ляман Мамедова

ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ КАРИКАТУР АЗИМ АЗИМЗАДЕ

В статье говорится о выдающемся художнике и графике Азим Азимзаде. Азим Азимзаде был основоположником азербайджанской сатирической графики. В творческом наследии Азим Азимзаде основное место занимают карикатуры. Развитие этого жанра в Азербайджане тесно связано с журналом «Молла Насреддин». «Молла Насреддин» был первый на Востоке сатирический журнал. Азим Азимзаде был главным художником «Молла Насреддина». Именно его творчество определяло художественное лицо «Молла Насреддина», в котором основное место занимали его рисунки и карикатуры. В статье также проанализированы специфические идейно-образные особенности карикатур Азим Азимзаде. Чёткие, выразительные, острые карикатуры великого графика были направлены против социальной несправедливости и угнетения трудящихся. Художника более всего занимал образ человека, его психологическая характеристика. Он блестяще передавал ха-

рактеры своих персонажей, их переживания и потребности. Художник всегда протестовал против худшие качества: невежество, высокомерие, злость, зависть, эгоизм, лицемерие, жадность и т.д.

Ключевые слова: *Азим Азимзаде, художник, карикатура, иллюстрация, плакат, юмористические рисунки, бытовой жанр, графика, критический реализм, «Молла Насреддин».*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 15.07.2021

Son variant 22.09.2021